TEXTUAL AND EXEGETICAL NOTES TO NICHOLAS DE LANGE, GREEK JEWISH TEXTS FROM THE CAIRO GENIZAH

RICHARD C. STEINER, Yeshiva University

Nicholas de Lange's Greek Jewish Texts from the Cairo Genizah (1996) is a work of crucial importance for the history of biblical exegesis. Of the 305 pages of texts published here, 225 are from biblical commentaries. At least some of these commentaries—including a commentary to Ezekiel and Minor Prophets composed by a Jew named Reuel which takes up almost 130 pages by itself—seem to be the work of Rabbanites living in the Byzantine Empire before Rashi. For most scholars, this is the first opportunity they have had to study this material or even to learn of its existence.

De Lange has made the presence of Greek words written in Hebrew letters his principal criterion for selecting the texts to be included in this book, and he has made the deciphering of these words one of his principal goals in editing the texts. To the extent that I can judge, he has accomplished this goal with great distinction. That is not to say that his work is done. Further progress in deciphering these glosses will certainly be possible once their Hebrew context is better understood. This is especially true with regard to Reuel's commentary, where most of the damaged Hebrew text can be read with a little effort once Reuel's style and goals are familiar.

In a lecture to the Twelfth World Congress of Jewish Studies in 1997, I attempted to show that Reuel's commentary and the "Scholia on the Pentateuch" have two features in common beyond the use of Greek glosses: sophistication in the area of text criticism and backwardness in the area of grammar.³ I claimed that both of these features may be attributed to the

¹ For an independent attempt to decipher some of Reuel's glosses, see C. Aslanoff, "Les gloses judéo-helléniques du *Commentaire de Re'uel sur Ezéchiel* découvert à la geniza du Caire," *REJ* 157 (1998) 7–45. Aslanoff's transcription of the glosses is often less accurate than de Lange's, and this has compelled him to rely heavily on emendation, even in places where the text can be read the way he wishes without emendation. Nevertheless, some of his suggestions are worthy of consideration; see below. [A review of de Lange's work by Shaye Cohen appears below on pp. 182–184 of this issue of *JQR*.—ed.]

² With the help and encouragement of L. Feldman and de Lange himself, I have tried to use the context to elucidate a small number of Greek glosses, below.

³ "The Byzantine Commentary to Ezekiel and Minor Prophets and its Place in the History of Biblical Exegesis," Plenary Session of the Twelfth World Congress of Jewish Studies, Jerusalem, July 31, 1997. (Henceforth: "Byzantine Commentary.") I am currently revising and expanding this lecture for publication.

isolation of most Byzantine Rabbanites from Islamic civilization. I concluded that we are now justified in speaking of a Byzantine school of exegesis alongside of the established schools that have occupied surveys of medieval exegesis in the past: the Andalusian school, the Northern French school, etc. I hinted that this new school will prove to be the "missing link" between the late-antique exegesis of Palestine and the medieval exegesis of Italy, Germany, and France. The study of this new school, made possible by de Lange's careful transcriptions and excellent photographs, will inevitably expand our horizons, giving us a better appreciation of the others.

The overwhelming majority of the notes given below concern the Jerusalem fragment (JNUL 4° 577.7/1) of Reuel's commentary to Ezekiel and Minor Prophets; notes on other fragments of that text and other texts are random observations.

I studied the text of the Jerusalem fragment in 1995 over a period of several months from a number of sources: the restored original viewed in ultraviolet light, hotographs prepared from the excellent JNUL (pre-restoration) microfilm, ultra-violet photographs prepared by the Israeli National Police Department, I. Ta-Shma's preliminary transcription of the recto and part of the verso, and an anonymous transcription (only the clearest words in each line) which survived the Holocaust. I have re-examined the photographs in the light of de Lange's publication, which has helped me to improve my own readings.

In the notes that follow I have used an arrow to separate de Lange's text from my readings or translations. In his transcription of the Hebrew, I have substituted braces { } for lines through the letters, and I have completely omitted the circles over the letters whose reading is uncertain. (In giving my own readings, I indicate uncertainty by means of half-brackets [ ]). I have also moved superlinear additions of the scribe to their proper place in the line, enclosed by angle brackets ( ).

⁴The first results of my study were reported on March 13, 1995 in a lecture to the Academy of the Hebrew Language, בחינות לשון בפירוש ליחזקאל ולתרי-עשר שבמגילות. A revised version of the lecture was subsequently published in *Lešonenu* 59 (1995–96) 39–56. (Henceforth: "Behinot Lashon.")

⁵I wish to thank the staff of the Manuscript Division of the Jewish National and University Library for the many courtesies extended to me in 1995.

⁶I am greatly indebted to the Academy of the Hebrew Language for underwriting the purchase of these photographs.

⁷I am very grateful to Dr. Joseph Almog and Avi Abulafia of the Division of Criminal Identification for this kindness.

⁸ My sincerest thanks to Prof. Ta-Shma for inviting me to join him in studying the commentary and for his extraordinarily generous help.

⁹The connection between the transcription and the fragment was discovered by Dr. S. Immanuel, and I am very grateful to him for calling it to my attention.

Pages 8-9

1.9 במנא דכשר למקנייא ביה "in due and appropriate form (?)" $\rightarrow$ "by means of an instrument that is valid for establishing a transaction"; see bBM 47a.

92-93

11.~2-3r ואשלחה להגיר עלבוני. "and I sent to tell: my offence" $\rightarrow$ "and I sent to tell of: my degradation."

94-95

II. 1-2v שמה. עד צפו וגעתם וקנז ותמנע. היתה פילגש לאליפז ולא הזכיר שמה. "up to Zepho and Gatam and Kenaz, and Timna was a concubine of Eliphaz, but it did not mention her" $\rightarrow$ "up to Zepho and Gatam and Kenaz and Timna. Eliphaz had a concubine, but it does not mention her name." The commentary separates the first word of Gen 36:12 from what follows and joins it to the end of the preceding verse, leaving Eliphaz's concubine nameless; cf. R. Kirchheim, Ein Commentar zur Chronik aus dem 10ten Jahrhundert (Frankfurt am Main, 1874), p. 6: ועכשיו תחכם בבינה וחשוב בני אליפז שכתב בתורה תימן t בנים לאליפז, ועוד היתה לו פילגש לאליפז ווע מפרש ותמנע על פירוש לגרמיה כי הפרידו הכתוב וכתב (ed. Buber, 1:183): יותמנע כי תמנע זכר הוא, וכן מפורש בדייה ותמנע ועמלק. היתה פילגש. ולא זכר שמה וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ותמנע. וחזר ואמר היתה היכלגש פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק, ולא הזכיר שם הפילגש.

96-97

Il. 5-6r שמא יקחו על השווה זהוב בזהובים. "so that they should not take the equivalent gold (pieces) for gold pieces" $\rightarrow$ "in case they (=the Egyptian grain merchants) take two gold pieces for what is worth one." Cf. Leqah Tov: שמא הוקיר השער ומה שהייתה קונים בתחלה בסלע עתה אתם קונים בשתים.

102-103

ll. 15r-1v (אתה וארון. "and I know that you and your servants will not yet fear: so long as the plague has not yet passed" → "and I know that you and your servants fear the Lord (only) so long as the plague has not yet passed."

- 1. 14r ידאי "certainly" → "(is this to be taken) literally?"
- $1.\,2$ ע אם אמי בעל שור הנגח אל תמיתהו לשור. תנו לי נפרו "if the owner of the goring ox says, Do not put it, the ox, to death, grant me its ransom." Either

¹⁰ Buber (n. 1) identifies this interpretation with that of Rashbam, but according to the latter, the name of Eliphaz's concubine is given.

vocalize שור הנגח "the gored ox" or emend to שור הנגח "if he says to the owner of the goring ox."

140-141

11.11-13ר וו. בימי יאשיהו ביזה המקום עד עת שנגז הארון בימי יאשיהו footnote: "שנגז" an unusual word, probably from the root גוז, to depart (cf. Psalm 90:10)." Emend to גנגז הארון, as throughout Rabbinic literature; cf. Meṣudat David to 1 Kgs 8:8 עד היום הזה רייל עד אשר נגנז הארון בימי יאשיהו.

142-143

II. 20-21v שָם מקרה "noun of action" $\rightarrow$ "abstract noun." The term is used by Ibn Tibbon to render Ibn Janaḥ's מקרה אסם אלערץי is the Hebrew translation of the Aristotelian term "accident." is

166-167

- וו. 1–2 מהם $[\ ]$ רב. גם תע[ר] [ח]רב. או תע[ר] $\rightarrow$ חרב חדה או תע[ר] ווורב או תע[ר] מהם מהם "מקז" (a sharp knife or a razor: a knife or a razor, take either one of them."
- וו. 6–7 מוס[ר] [ומשמ]ה אשר $\rightarrow$ מוס[ר] [ומשמ]ה אשר מחסרו אותם $\rightarrow$ מוס[ר] [ומשמ]ה אשר מחסרו ייסרו אות ייסרו ייסרו אות[ה] הגוים וישומו אותה מחסרו אות[ה] מוסר matches the tense of ישומו the real root of מוסר.

- 1. 16 ויש אומי ורקע קַיִיאוֹשֵׁי כמו ארקא ארץ "but some say that איז והקע קיִיאוֹשֵּׁי כמו ארקא ארץ הוא ויש אומי "but some say that ארקא והקע אין יורקע קַיִיאוֹשֵּׁי כמו וויקע הארץ "but some say that ארקע ארץ (sic, RCS), do not occur in this precise form: רקע ארץ is found in Isaiah 42:5, 44:24; cf. Psalm 136:6" $\rightarrow$ "but some say that ורקע ווא ארקא (Jer 10:11) "the earth." The idea is that רקע שוא be a denominative from the Aramaic noun ארקא, meaning ארקא, meaning ארקא.
- 1. 19 הדבר ראוי בהם להיעשות → טוב הדבר ראוי בהם להיעשות \. The word טוב has a line through it; it is replaced by the superlinear ז.
- וו. 27–28 את ישי ( ) ה [ ] ה( )) את ישי 1. בא והגיע הקץ. כלומי כדי שיבוא האויב [ ] ה ( )ץ את ישי כלומי כדי שיבוא האויב [ו]יקצוץ את ישי כלומי כדי שיבוא האויב [ו]יקצוץ את ישי

¹¹ See "Byzantine Commentary."

- 11. 29–30 אליך []צה באה $\rightarrow$ והקיץ אליך []צה באה
- 1. 33 ( )יחוגו וינועו מיכן וכא[ן] אין ( )יר ( ) יחוגו וינועו מיכין קר. על , cf. Ps איחוגו וינועו וינועו מיכן ווינועו מיכן קר. 171, 1. 35 נע כאן וכאן נאן נאן .

- וו. 36–37 [ ] ( )ל א( )ל האויב אשר הוא סול את [המטה] האויב אשר הוא סובל את המטה] "the enemy who carries [the rod]."
- ll. 40–41 שהם סובלים שהם ( ) שהם למטה רשע. אול שהם סובלים שהם סובלים למטה רשע המטה רשע מטה רשע מטה רשע
- 1.42 וינ(י)חהו $\rightarrow$ מנחתו
- 11. 42–43 כי חרון שלקיבי[הי] [']צא בהם → כי חרון של ['] א בהם [']
- 1. 56 לכל שכן "solely so as" → "a fortiori"; cf. pp. 194–195, l. 273. 12

172-173

1. 62a ממו טיאמה "like τ ומן" (ממו שיאמרו "as they say"; what follows is presumably a popular expression.

174-175

- 1. 78 מושב "a site" $\rightarrow$ "situated." The insertion of שם between סמל and the paraphrase with מושם shows that Reuel takes this word as a huf^cal passive participle. 13
- 11.83-84 (כמו אבן משכית. כי היו עושים אבנים (תונות ומשובצים); footnote: "γραμμήσηση αὐτοῦ: unexplained" $\rightarrow$ כמו אבן משכית כי היו עושים אלי נכר $\rightarrow$ These misreadings prevented de Lange from seeing that גְרַמִּשִּישִּי אַבְטוּ must mean "his drawing." This is one of the most common interpretations of משכית among the medieval exegetes, and appears already in Pseudo-Jonathan to Lev 26:1.
- 1. 91 הזמיר "the might" $\rightarrow$ הזמיר "the rod."

176-177

1. 92 שהם שהם שלחם "con account of their wind that they emit" → בשביל הרוח שלהם שהיו שולחים "referring to their wind that they expelled." As de Lange recognizes elsewhere, Reuel uses בשביל very frequently in the sense of "about, with reference to," a usage attested already in QohR 1 ושאל בשבילם is repeated below.

¹² See "Behinot Lashon," p. 42.

¹³ For further discussion, see "Byzantine Commentary."

¹⁴Cf. Aslanoff, pp. 12-13 γραμμῆς αὐτοῦ "sa peinture."

- 1. 93 אל אפט. כלו[ ] אל אפט. ( )[ ] אל אפט. לו ( ) ( ) היו שולחים ( ) רוחם; ו (ה}רוחם הרוחם היו שולחים (ה) אל אפט כלומי [ע] אפט כלומי (ה) היוחם האל a line through it. Reuel's occasional ungrammatical use of the Hebrew definite article seems to be the result of Greek influence.
- וו. 97–98 לי מפצו כמו שתא[מר] $\rightarrow$ כלי מפצו כמו שתא[ ] מפץ ( ) לי כלי מלחמה (ירמי נא כ). מפץ [אתה] לי כלי מלחמה (ירמי נא כ).
- $1.\,104$. ובא וירד: על מפתן הבי. $\leftarrow$ ובא ו( ) על מפתן הבי.
- כשישב במפתן הבית → כשישת במפתן הבית 1.105

- 1. 113 מיכן למדם בטוב היאך היו ואמרם למעלה. "this is a good description of them, as they were and as he described them above"; footnote: "This is a good description of them': literally, 'from here he teaches (us about) them well how they were'." $\rightarrow$ "from here he (the editor) learned well what they were like and (accordingly) described them above (in chapter 1)."
- 1.117 לאופי לא לחיות $\rightarrow$ לארבי לא לחיות

180 - 181

1.124 בעמדם יעי - בעמי בעמדם בעמדם בעמדם

182-183

וו. 148–149 כי בית מי המי. אופוש בית מי המי. "that they are a rebellious house: ὅπως they are a rebellious house"; footnote: "ὅπως: 'how'" → בית מי המי "because they are a rebellious house: ὅπου they are a rebellious house." Neither de Lange's photograph nor mine shows any letter after אופי אופי הוא "אופי הוא " המי להוא "הוא " הוא " הוא

- 1. 204 המליצה "the deeper meaning" $\rightarrow$ "the interpretation." ¹⁸
- $1.\,226$ וילך בנחת $\rightarrow$ וילך בנחת (כות הולכות בנחת 225, 1. 43 וילך בנחת.

¹⁵ This corrects my reading in "Behinot Lashon," p. 54.

¹⁶ For the expression בטוב, see "Beḥinot Lashon," pp. 48–50. For the biblical editor, see ibid., pp. 51–54 and "Byzantine Commentary."

¹⁷ I am indebted to John Duffy for the latter point.

¹⁸ See "Behinot Lashon," pp. 43-47.

1. 239 כסתותיכנה סְקוֹפַתְּנִיאָה אִישּוֹן "your cushions: σακκοπάθνια ἴσον"; footnote: "σακκοπάθνια are large bags . . . ἴσον: 'equals'." The rendering "cushions" for more goes back to the Septuagint, but it is misleading to use it for Reuel's lemma, since Reuel (like Joseph Kara) rejects that interpretation in favor of "bags." It should be added that Reuel's interpretation is quite plausible. Mishnaic usage shows clearly that, although מסתות were normally filled with soft material and used as cushions or insulators, a של without stuffing was still a מסת בסת וחלב ווא בסת בסת של של של בסת בסת אישוֹן. Indeed, Kara's gloss of מוכרת היש מוכרים אישוֹן, one would expect it to be a rendering of the suffixed pronoun of , since Reuel does not ignore such pronouns in his glosses. 19

1. 241 ברח וטאס. $\rightarrow$ פרח וטאס., a phrase borrowed from LevR 3.4 (ed. M. Margulies p. 64, 1. 3). העוף הזה פורח וטס בכל העולם.

192-193

 $1.\,\,262$ בשעה קלה מת ונחטף מן העוי. $\rightarrow$ בשעה קלה מת ונחטך מן העוי.

194-195

II. 269-270 הי כי משמשין כמו שתאמי והיה כעם ככהן ופתרו[נו] הכהן "the (second) like is used as in the expression like the people like the priest (Isa 24:2, Hos 4:9) and its interpretation is 'the priest'" $\rightarrow$ "h- and k- are used (interchangeably) as in the expression like people, like priest, whose interpretation is 'like the people is the priest'"; cf. R. Schröter, ספר תשובות דונש הלוי בן לברט, וברט, ביל (Breslau, 1866), p. 11 §34: ער רבי סעדיה גאון היין: כמו כגר כאזרח. כלומר הגר כאזרח. וכן והיה כעם ככהן העם ככהן ...

198-199

- 1.301 (את דדים שימון "the time of loving: συμμο . . ." $\rightarrow$ [ש] עת דדים שימון "the time of loving: intercou[rse]"; cf. l. 302 בשימוש.
- 1. 302 ליגע הוא עימך בשימוש: ... with you in intercourse" → "for him to come into contact with you in intercourse." ליגע is presumably the Mishnaic Hebrew infinitive of יגע "touch" rather than the infinitive of יגע "become weary."

212-213

 $^{^{19}}$ Cf. Aslanoff, pp. 20–21 אישון בֿסּמּע "your."

[שו] "γιὰ νὰ μνημονευθ[ ] ἐσεῖς. By the hand of Nebuchadnezzar you shall be captured"; cf. p. 245, l. 245 אַיָשִיש = ἐσεῖς "you."

222-223

- 1.14 ומתו חיו ומתו ( ) גבורים וגדולים חיו ומתו
- 1. 16 [ ] מחוללי חרב כמו חל[לי] → מחוללי חרב כמו
- 1. 17 אופוּ היין נותנים את יראתם בארץ חיים "ὅπου they imposed their fear on the land of the living"; footnote: "ὅπου: probably 'who', relative." However, this comment comes immediately after the comment on מחוללי חרב , which shows that we are dealing with a paraphrase of כי־נתנו חתיתם בארץ חיים "because they imposed their fear on the land of the living" in 32:26, not "who imposed fear on the land of the living" in 32:23 or the similar expression in 32:24. For the meaning of Greek אופּוּ = ὅπου, see the discussion of pp. 182–183, ll. 148–149, above.
- 1.21 מלט. $\rightarrow$ ( ) מלט. 1.21
- II. 21–23 או ושמע השי את קול השי ולא ( ) ( ) ( ) ( ) שו ותבוא חרב שלאויב ותקי -2-2 או ושמע השי את קול השי ולא נ[זהר] -2-2 דמו ברי יהיה. מיד ( ) ( ) [ ] שתהרגוהו. [ולא מלט את] נפשו ותבוא חרב שלאויב ותקי דמו בו יהיה: מיד הצו[פה] [אדרש] שתהרגוהו.
- וו. 27–28 האים אותם האדם ( ) (הה אשר יעשה אותם האדם [ ] בחקי החיים [ ] ובחקי החיים [ ] ובחקי החיים $^{\rm I}$ תורה אשר יעשה אותם $^{\rm I}$ ובחקי החיים $^{\rm I}$ תורה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. הלד. האדם וחי בהם. הלד.

224-225

- 1.41 תזבי. תשחטו $\leftarrow$ תזבי אשר
- 1.42 . שביל מלכי ושי אמר רעי ושי. → שכול מלכי שי אמר רעי שי: see the discussion of pp. 176–177, 1.92, above.
- ו. 44 אשר מקום מאט הצאן מן נפרדה ( ) הנדי אשר מקום מאט מקום מאט מעט מעט מעט מעט
- 11. 46–47 .חר. ( ) ( ) מפרשי אחד. → נפרשי אחד אחד.

- 1.47 שאביא שם $\rightarrow$ שאבוא עם
- 1.51 (שהח $\rightarrow$ [טים] שהח

- 1.53 מתיראים $\rightarrow$ מתיראים
- 1.56~( )ב לנבוכדני בעת אידם $\rightarrow$ 1. $\rightarrow$ 1 ( ) ותגר [את בני ישי] על ידי חרב $\rightarrow$ 1. $\rightarrow$ 1.
- II. 59–59a בעת אוון שלהקץ לישי → בעת שהיה העוון אידס בעת שהיה העוון $\rightarrow$ בעת שהיה העוון אידס שלקץ לישי שלקץ לישי
- 11.64-65 לא תשבנה. לא תשבנה. $\rightarrow$ לא תשבנה. The point above the line should be printed as a *holam*.
- 1.65 ואת שתי ארצי ואת ארצי הארצי

- 1.66a יען אומרך o כדרך אמרך
- שתמית → שהמית 1.72
- 1.72 זאת $\rightarrow [\gamma]$ האר
- 1.75 ובבריח ובקלעים. $\rightarrow$ ובבריח ובקלעים; cf. 1.76
- [1] וו רבים עד אין מספר [2] ווו במועי מביאים כמון רבים עד אין מספר [3] "like the holy flock, like the flock of Jerusalem as they gathered on festive occasions, innumerably many" במיאים לישי מביאים לישי כצאן ירושי אשי היו כל ישי מביאים "like the sacrificial sheep of Jerusalem which all Israel would bring during her festivals, (and) which were innumerably many."
- 1.81 ומעתה $\rightarrow$
- 1.83 תכתוב $\rightarrow$ תכרות
- 1.84 והדבק $\rightarrow$ וקרב
- 11.84-85 ( ). וכרתי להם שאהיה נותן להם שארוח; footnote: "The illegible word may be חטים (wheat); cf. lines 51f." $\rightarrow$ שלום. חטים seems to be written over another letter and the following yod is longer than usual, but relatively speaking the word is quite legible.
- ונתתי אותם את בריתי כf. p. 227, l. 53 ונתתים את ברית^זי $\rightarrow$ ונתתי אותם את בריתי

230-231

וו. 87–88a והיה משכני עליהם לעת( ) אלא חשבעתי שאהיה שוכן בתוכם (כאשר ( )) לעת( ) והיה משכני עליהם. לעתיד. ¹ולא הבינין שראה יחזקאל^ז ( ) שכנתי ( ) שכנתי לעתיד בוודי אלא השכינתי שאהיה שוכן בתוכם (כאשר [ ] שכנתי ¹בקרב בני ישי^ז) לעתיד בוודי The term משכן here does not refer to a building but to the Shekhinah, which will literally (בוודי) dwell in their midst. For the ungrammatical use of the definite article in השכינתי, see the discussion of pp. 176–177, 1. 93, above.

- 1. 89 ( )שון לי( ) → רישון לישי
- 11.89-90 דיאי מקדש להיות שיר ולא טומאה. פנ $[יד] \rightarrow$ ודיאי מקדש להיות שיר ולא
- 1.92 מדע ($\rightarrow$ ושובבת מדעת [ד] אום מדע
- 1. 97 בירושי [והיית לה]ם לישי. למשמר. $\leftarrow$ שתביא [ ] לישי. למשמר. 1. 97
- 11.97-98 .( ). עיר בחוץ לעיר במצור. → ש[ ] יושב בחוץ לעיר ב( ).
- 1.99 טייר $\rightarrow$ במצור
- $1.99 \ ]($ מימי רבי מימי הרב[ה] $\rightarrow$ מימי הימי מימי הרב

- 1.108 .א. $\rightarrow$ ( )א. 108 [א] תה הוא.
- 1. 108 [על] רעש גדי ע[ל] רעש גדי ע[ל] רעש גדי ע
- II. 109–110 ה. כלומי אין יהיה (ה. כלומי אין יהיה אי אינה או ביום ההוא יהיה רעי גדי שלאוי (ה. כלומי אין יהיה ביום ההוא יהיה רעי גדי על אדי ישי "בתימ"ה. כלומי הין $\leftarrow$ רעש גדול. אם לא. אִינַה או ביום ההוא יהיה רעי גדי על אדי ישי "בתימ"ה. לפומי הין $\leftarrow$ רעש גדול. "Will there not be a great tumult on the soil of Israel?!"—in astonishment. I.e., there will be a great tumult." Reuel uses "yes" as an asseverative particle (much like Modern Hebrew), following בתימה כלומי (כן 245, ll. 238–239 and p. 285, l. 44, discussed below. The opposite, בתימה כלומי לא/אין, is attested in p. 141, l. 6v and p. 193, ll. 251, 260.
- 1. 112 או כשיבוא → או כשיבוא; cf. 1. 116 אז כשיבוא או כש[אכ]רית את [גו]ג
- 11.116-117 באה בישי. אוֹפוֹלֵימַרְכִיש (באה הישי. אוֹפוֹלֵימַרְכִיש (באה הנה' לישי. הוֹפוֹלִימַרְכִיש לישי. הישי. אוֹפוֹלֵימַרְכִיש לישי. הישי. אוֹפוֹלֵימַרְכִיש הישי. הוֹפוֹלִיש לישי. הישי. הוֹפוֹלים אוֹפוֹלים הישי. הוֹפוֹלים הישי. הישי. אוֹפוֹלִימַרְכִיש לישי. הישי. הישי.
- וו. 120–21 ( ) יליהם ( ) את מאכליהם היבשילו את ויבשילו את מאכליהם ( ) ויבשילו את מאכליהם ויבשיליהם וכל דבר שי שנים תבשיליהם וכל דבר שי שנים
- וו. 121–122 ש. יבערו להם אש. $\leftarrow$ ולא יחטי מ( )יבערו להם אש. יבערו בהם אש. $\rightarrow$ ולא יחטי מן היעי [ולא] יבערו בהם אש.
- וו. 122–123 הדבר שיהיו ( ) הדבר היהו שיהיו שיהיו שיהיו הדבר שיהיו (cf. p. 241, l. 204 הדבר שיהיו שיהיו הדבר שיהיו.

- 1.128 ברים יהיו $\rightarrow$ כלומי [ ]ברים יהיו
- 1.129 ברים $\rightarrow$
- II. 129–130 את העברים ($_{\rm }$) את השביל את העברים אמי [מ] את העברים העברים העברים העברים
- II. 130–131 ( ) [ ] הארץ לטהר למחללים ; cf. l. 138 החללים נטהרו האי מן החללים ; cf. l. 138 החללים
- $1.\,131$ (בדי למצוא (כדי למצוא כי o כדי למצוא (
- ו. 135 ( ) ומאשר יקבצו $\rightarrow$ [ ] ומאשר יקבצו
- וו. 142–143 [] איתנו לי $\leftarrow$ שיתנו לי קדושה הגוים ( ) קבצתים ( ) [] ד כנוס. 142–143 שיתנו לי $\leftarrow$ שיתנו לי קדושה הגוים [על כי] קבצתים [וכ]נסתים כמו [ל] ד כנוס (אסתר ד טו).

1. 143 ( ) רעואל עבד (	$) \rightarrow {}^{\Gamma}$ עואל עבד י ${}^{\Gamma}$ ה	חזק רי. De Lan	ge's failure t	o read
the word חוק prevented l	nim from seeing tha	at Reuel is the	name of the	author
of the commentary. 20				

11. 147–148 על כי היה ( ) יהוא → על כי היה [בן] יהוא

236-237

- 1. 148. שביתת יהוא. "the captivity of Jehu" $\rightarrow$ "the perishing of Jehu." The root is שבי, not שבי.
- וו. 148–150 ועל אשר [ ] ( ) בימי ירבעם בן יואש שתדע כי וקודם אילו הגביאים ( ) [ ] המתנבא בימי ירבעם. ועל אשר [ ] ( ) היה שתדע כי וקודם בן יואש שתדע כי וקודם היה [ ] היה מתנבא בימי ירבעם. The word ואילו הנביאים מלכי יהו[י] היה מתנבא בימי ירבעם. The word הנביאים is too faint to see whether there is a line through it, but it is clearly to be deleted. Reuel's point is that the phrase ובימי ירבעם בן־יואש is necessary because Hosea began to prophesy in the days of Jeroboam, "before these kings of Judah"; cf. 2 Kgs 15:1.
- 1. 151 (מהוא) אשר גזרתי (ליהוא) $\rightarrow$ הגזרה אשר גזרתי (מהוא)
- וו. 151–152 היה עתיד למלוך בנו $\leftarrow$ ומן זה ( ) היה עתיד למלוך בנו למלוך בנו $\rightarrow$ ומן זה [יר] בעם היה עתיד למלוך בנו
- וו. 153–154 ( ) שלה חשש ששה חדשי[ם] "מלך לבד" (בנו שליהוא ששה חדשי[ם] מלך לבד" (מלך לבד" (מלך שליהוא ששה חדשי[ם] ועלה was Jeroboam's son who reigned only six months, not Jehu's. If Reuel wrote איליהוא, it is his third slip of the pen in four verses.
- 11. 154-155 ( ) בקש ( ) ( ) איעשו מלחמה לכדי) שיעשו מלחמה לכדי) שיעשו מלחמה עם אשור (בקש מלחמה לכדי) שיעשו בחבי , but the בחבי לבחצי הבחצי but the בחבי המחסד בחבר במחסד בלא קשת ובלא חצים appears later in the sentence; Reuel may have been influenced by the phrase הקשת[ות] [והחצי]ם which he wrote 36 lines above.
- 1.~155 (יושעו "shall he save" $\rightarrow$ יושעו "shall they be saved"
- $1.\,156$ במי אשור. $) \rightarrow .($ לו), לו) במי אשור. במי אשור.) במי אשור.)
- II. 156–157 והיה מסי בני ישי שהיו יושבים בערי [ ]( ) והיה מסי בני ישי. 157–158 מסי בני ישי שהיו יושבים בערי ישי בשבילם אמי לבד והיה מסי בני ישי. מסי בני ישי שהיו יושבים בערי ישי בשבילם אמי לבד והיה מסי בני ישי.
- 11. 159-160 בשומרון במקום בשומרון $\leftarrow$ והיה זה ה(
- 1.161 ( ) ויאמר להם בני [אל חי $\rightarrow$ [אל חי בני אמר להם בני | אמר להם בני |
- וו. 162–163 אז אמי להם לא^וחיי^ז ב[נ] ולי $\rightarrow$ אז ( ) אז ( ) לא אמי להם לא^וחיי^ז ב[נ] אז אמי להם לאותי רוחמה. [עמ] ולי והם ולאחותי רוחמה.

238-239

1.175 ושמתי $\rightarrow$ ושמתי

²⁰ See "Behinot Lashon," 41.

- וו. 178–170 ותעד גזי וחלי. בַּנְּדְרַא. והליכי יפתר לבדו שתאמי והליכתם. 178–178 (יותעד גזי וחלי. בַנְּדְרַא. וחליתי o משו מותעד גזי וחלי. בַנְּדְרַא. וחליתי הוחלי כתם (משי כה,יב) ווחלי. בַנְּדְרַא. (משי כה,יב) בתר ירכתי (משי כה,יב) ווחלי כתם משי כה,יב) ווחלי כתם משי כה,יב) משר מון ווחלי כתם משי כה,יב) משר מון ווחלי בתר (משי בי בי משר בי מ
- 1. 179 (משם. מאשר שממתי והח^ורבתי $\rightarrow$ משם. מאשר שממתי והח
- 1.~181 היתה עושה אותם בימי נעוריה ($\rightarrow$ בימי נעוריה בימי נעוריה [cx]
- $1.\,182$ והיה ביום $\leftarrow$ והיה ביום החי. מאשר אתן ( ) וה והעמה ( ). או תקראי והיה ביום החי. מאשר אתן [ל]ה כ[ר] מיח הוא תקראי. It appears that the scribe first wrote מאשר (cf. three lines above) and then attempted (none too successfully) to correct it to כאשר.
- 1. 188 ( ) איזכרו הבעלי עוד בפיה [שלישי] oלא לא יזכרו הבעלי עוד.
- II. 189–190 את היי לי לעוי לאשה. ( ) אוציא את הע( ) ואענה אותה בשמי $\rightarrow$ שתהיי לי לעוי. אענה את [ה]שמי. אוציא את הענגים ואענה אותם בשמי שתהיי לי לעוי. אענה את

- ו. 191 . ומיד ת(ו)צ(י)א הארץ חטי[ם] $\rightarrow$ ומיד ת(ו)צ(י)א הארץ הארץ חטי[ם] וכל דבר. בר. . In the continuation, Reuel refers to the [הדגן as ע[נבים] מארוש as ע[נבים] מארוש התירוש.
- 1. 192 ( ) טופַלטִין. footnote: "τὸ παλάτιν: 'the palace'. Meaning unclear." → . יענו את בית יורעי טוּפַלטִין. Greek τὸ παλάτιν is a gloss of the Hebrew insertion בית According to Reuel, "Jezreel" is a metonym for "the royal palace in Jezreel."
- II. 192–193 ( ) משישי ענבי כמו אישן [ ] בשביל עבודה: ("הו fflagons of wine: cf. . . . for ?service. . . . flagons of wine" $\rightarrow$ [א אשישי ענבי כמו איש [. או] "Men of grapes: cf. איש לוביי (דר אמי אשישי עובי referring to idolatry."
- II. 193–194 אשר () נתתי לה ולקחתי לי לאשה. 194–193 () לאשה (זאת) אשר לקחתי כמה דבר (ים נתתי לה ולקחתי לי בחמשה עשי כסף. וואכי לי לאשה (זאת) אשר לקחתי כמה דבר (ים נתתי לה ולקחתי לי בחמשה עשי כסף. לאשה. בחמשה עשי כסף.
- II. 198–199 את שומרון ( ) את שומרון פשע(ל)ה אשור בשנת שש לחזקיה ( ) את שומרון $\rightarrow$ משע(ל)ה אשור בשנת שש לחזקיה $\rightarrow$ ולקח/ולכד את שומרון
- $11.\ 201-202$. אמי כי ימים רבים. אמי כי ימים אמי כי ימים אמי כי ימים השנ^ז[ים] אמי כי ימים אמי כי ימים רבים. רבים. רבים.
- וו. 202–203 שם. [ ] שם. לתופשה יבוא אשור בירושי לתופשה ויפן שם. $\rightarrow$ ויפ[ול] שם. ויפ[ול] שם.
- 1. 209 ויקלל ויאמי; also possible: ויקלל ויאמי.
- ו 211 . והאיש הנוב אותו ( ) ולא ידבר כי אני גגבתיהו. בכחש. והאיש הגונב אותו ( ) ולא ידבר כי אני גגבתיהו. הגונב אותו ישמע וכחש ולא ידבר כי אני גגבתיהו.

1. 212 לעשות. also possible: לעשות.

242-243

- 1.213 מיתה אחר. $\rightarrow$ [ל]עשות מיתה אחר. (ל]
- $1.\,214a$ בחיות ובעופות ובדגי הים ightarrow בחייה ובעוף השי ובדגי הים
- $1.\,214$. ויוכרתו וגם כולם יוסי האדם. $\rightarrow$ ויוכרתו וגם כולם יוסי האדם.
- וו. 220–221 (אתה היה אונות אונות עוונות ועשית אתה אתה אתה אתה אתה אתה אתה עוונות אונות אהיה עוש[ה] אלה עוונות ואני אם אהיה עוש
- 1. 223a השנים ( ) השנים "the two (of them)"
- 1.223 יושב איש $\rightarrow$ יושב אותה
- 1.224 . כי כל ילכו בגולה. $\rightarrow$ כי כל ילכו בגולה.
- $11.\ 225-226$ כי אתה כהן הדעת ( ) ולהיות ( ) [ ] וולהיות כי אתה כהן הדעת (מאי להיות] יודע אותו ולהיות מורה לישי כמצוותיי $\leftarrow$ ואמאסך (מאס^ות¹. ופקי על
- 1.228 הוא גדול מכל ישי $\rightarrow$
- 1. 228 ופקי על הכה[נ]ים → ופקי על הכהן
- 1.231 בסחורים $\rightarrow$ בסחורים

- 1.235 (בעצו ישי בתרפים $\rightarrow$ בעצו ישי בתרפים
- 1. 236 מה בעצו ישי כי רוח למה. כי ( )גוים. כי רוח דעת זיני שיש להם התי אותם דעת למה בעצו ישי כי רוח למה. כי ( )גוים כי רוח דעת לז(1)נוני שיש להם התי אותם ויזי מתי א[לי]
- 1. 242 עני ישי ( ) ישי אוי, apparently a scribal error for עמי ישי my people, Israel"; cf. 1. 244 עני אפי.
- 1, 243 ייים → ייים
- וו. 243–244 עמך להיות ( ) באלים אחרים ( )באלים אחרים ( )ביא אל אפי עני אפי אל תקח את ריהודה $\rightarrow$ חוטא גם הוא כמ( ) באלים אחרי. ארמי הנביא אל אפי עני אפי אל תקח את ריהודה ארמוך מוא גם הוא כמוך מוא במוך מוא במוך מוא בי מוץ מוא מיישי appears to be a scribal error for עמי אפי "my people, Ephraim"; cf. 1. 242 עני ישי שני אפי.
- 1.245 ( )חים ב( ) וובחים בהם $\rightarrow$ ו

- ו. 246 (וב] שביל מה אני אומי לכם כן (וב] שביל מה אני אומי לכם שלא תבואו בגלגל. $\rightarrow$ 1. 246 שלא תבואו בגלגל.
- 1.251 ים (שותים) שוכרים $\leftarrow$ כי היו (שותים) ו
- 1.252 ( ) ואהבו הענבים $\rightarrow$ ואהבו
- וו. 252–254 מגיניה הם ידיה ( ) כמגינים כמו שהיא מ( ) ומ( ) הגוף שלאדם 254–252 מגיניה הם ידיה שהם כמגינים כמו $\leftarrow$ שלא ( ) ( ) גם הידים שלאדם שומרים את גופו שה¹וא מגונין ומכסה הגוף שלאדם שלא 'יוכה' מן 'חרב' ('אויבו') כ[ד] גם הידים שלאדם שומרים את גופו. שלאדם שומרים את גופו.
- וו. 257–258 ()) () טו אנשים. שטו הובשביל לשחוט הובשביל לשחוט אנשים. שטים 'פנ'[ו מ]ין' הדרך אשר הכל עוברים בה והלכו ונטמנו אנשים. שטים 'פנ'[ו מ]ין'
- 11. 259–260 ( ) שיקומו עליו וייהרגוהו → ¹ויהרגוהו שיקומו עליו ויי

- $11. \ 263-264$ ממנו ( ) ממני התחלתי ( ) ממני התחלתי ( ) התחלתי ( )
- ותנו למעלה ( ). השנים השנים ח ש[נים] [^{1} נים] [ ] נים [ ] החלים השנים ח שנים ח ש[נים] ו ^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} נים (^{1} ני
- ווו. 272–273 ( )(עשוק אפי מייי כי עשק אותו ייי ואני מביא גשן → עשוק אפי מייי כי עשק אותו ייי ואינו מביא גשם על ארצו מייי כי ע[ו]שק אותו ייי ואינו מביא גשם על ארצו
- וו. 274–275 ויהוי את מזוי אשר יזור איש אותה ( ) איהוי את מזוי אשר יזור את יזור את "And Judah his wound, which a man shall inflict . . . all" $\rightarrow$ יזור איש אותה יזור איש אותה "And Judah his sore which a man squeezes and removes pus (lit. inflammation) like water."
- 11. 275–276 אור אולך [אל א]שור $\rightarrow$ ואמי במשל חליו מזורו $\rightarrow$ ואמי במשל חליו מזורו

258-259

1. 72 וכמו ונחתה קשת נחושי "cf. . . ." $\rightarrow$ "cf. press down a bow of bronze" (Ps 18:35).

260-261

- 1.83 . רועים. $\rightarrow$ רועים ב]רועים.
- 11. 83–84 . עה. + היה וגם [ ]עה. + היה וגם [חוא רו]עה.
- 1.84 . נוקד. $\rightarrow$ כמו ה[ ] נוקד. $\rightarrow$ נוקד.
- וו. 84–85 בשעה שיצא $\leftarrow$ בשעה שיצא הצאן ימד[ ]אותו. כל אחד ואחד במטה. 11. 84–85 [ארי על] הצאן יכו ר^ועז[יו] אותו. כל אחד ואחד במטה.

262-263

1. 128 די רגלים יש בה ודי עינים ( ) ". . . it has four legs and four eyes" $\to$ מטה מטה מטה יש בה ודי עצים "a bed has four legs and four boards (rails)."

278-279

11. 129–130 בי רזה אכל [ ] אופו. הוא רזי הכרית את כל אלי האי. for he will make thin, eat, . . . οπου, he will make thin, destroy, all the gods of the earth" $\rightarrow$ "because he is lean, he consumed [all the gods of the earth]: ὅπου he is lean, he destroyed all the gods of the earth." For the meaning of Greek אופר δ που, see the discussion of pp. 182–183, ll. 148–149, above.

280-281

1. 153 footnote: "The Hebrew verb, נצד, is not found elsewhere in the Bible."

→ "The Hebrew verb, נצדה (root צדי), is not found elsewhere in the Bible."

284-285

1. 44 בתימה כלומי הין $\rightarrow$ בתימה כלומי הין. Reuel uses הין "yes" as an asseverative particle, following בתימה כלומי כל. pp. 232–233, Il. 109–110 and p. 245, Il. 238–239.

286-287

כולם → כולס 3.83

- על החטאה הזאת שעשיתי לה על ה( )אה הואת שעשיתי והי
() החכמים על החטאה הזאת שעשיתי על הל- על החכמים והרג
[תי] החכמים
- 1.87 וות ( )ל () וות $\rightarrow$ 1.87 והתחיל ^{1} לבנ ^{1} ות $\rightarrow$